

LIETUVIŲ PAREMIJŲ KAUPIMAS IR SKLAIDA: ŠIUOLAIKINIAI IŠTEKLIAI

Dalia Zaikauskienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

<https://orcid.org/0000-0002-9120-4118>

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.13>

ANOTACIJA. Straipsnyje pristatomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute sukauptas lietuvių patarlių ir priežodžių¹ fondas, jo šaltiniai ir saugojimo pavidalai: kartoteka, visuminis leidinys *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (LPP) ir elektroninis sąvadas *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (eLPP). Taip pat aptariami šių išteklių sisteminiai skirtumai, duomenų apimtis, vartojimo patogumo kriterijai. Trumpai aptariama paremių tipologizavimo problematika.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: patarlė, priežodis, paremija, lietuvių paremių ištekliai, tipas, variantas, atitikmuo.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (LLTI) sukauptas lietuvių patarlių ir priežodžių fondas yra didžiausia ir geriausiai sutvarkyta šio žanro folkloro sandauga Lietuvoje. Čia sutelkti ir rankraštiniai tekstai, ir išrašai iš spausdintinių šaltinių, pradedant senuosiuose raštuose išspausdintomis lietuvių paremijomis ir baigiant šiuolaikinės vartosenos pavyzdžiais.

Lietuvių paremių ištekliai

Didžiąją fondo dalį sudaro **rankraštiniai** tekstai – tai išrašai iš LLTI Tautosakos archyvo rinkinių: Lietuvių tautosakos rankraštyno (LTR) bei Lietuvių mokslo draugijos rinkinių (LMD), taip pat iš kelių kitų archyvų bei fondų². LMD fonduose yra garsių lietuvių rašytojų bei visuomenės veikėjų, XIX a. reikšmingai prisidėjusių prie lietuvių paremių rinkimo ir skelbimo, kaip antai Jono Basanavičiaus, Simono Daukanto, Antano Baranausko, Motiejaus Valančiaus, Lauryno Ivinskio ir kt. tautosakos rankraščių. Po spaudos atgavimo LMD fondus tautosakos rinkiniai

1 Straipsnyje vartojamas *paremijos* terminas (gr. *paroimia* 'priežodis, patarlė, sentencija'), apimantis patarles bei priežodžius, taip pat kai kuriuos kitus artimų žanrų posakius.

2 LLTI Tautosakos archyvo pradžia sietina su Lietuvos mokslo draugijos (1907–1940) įkūrimu Vilniuje ir jos veikla (Žarskienė, Nakienė 2010, 185).

pildė to meto inteligentai, draugijos nariai bei korespondentai. Anuomet buvo sudaryta didelių vien patarlių ir priežodžių rinkinių: išpūdingi rinkiniai (per tūkstantį vienetų) gauti iš Kazimiero Maciaus, A. Bublicio (Baublio), Aleksandro Fro-mo-Gužučio ir kt.

Paremių, kaip ir visos tautosakos, fondas sparčiai augo Lietuvos pirmosios nepriklausomybės metais – šiuo laikotarpiu patarlių ir priežodžių sukaupta daug daugiau negu per ankstesnius tris šimtmečius. Patarlės ir priežodžiai, kaip ir kitokia tautosaka, kaupti Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisijoje. Didžiausius rinkinius anuomet sudarė Vincas Krėvė-Mickevičius, taip pat reikšmingi Stanislovo Didžiulio, J. Vaičkaus, Adolfo Sabaliausko patarlių rinkiniai. Rinkti tautosaką skatino inteligentija, tautosakos rinkimas buvo viena iš mokyklose steigiamų gimtosios kalbos, literatūros, tautotyros, tautosakos būrelių veiklos sričių. Radosi tautosakos rinkimo specifiką išmanančių ir teksto autentiškumo svarbą suvokiančių rinkėjų, susidarė visą Lietuvą aprėpiantis susipratusių rinkėjų tinklas. Deja, pasitaikė ir nesąžiningų talkininkų: pasitaikydavo netikrų ar netinkamai metrikuočių rinkinių (Grigas 2000, 33).

Antrojo pasaulinio karo metais tautosakos rinkimas buvo nutrūkęs, o atsigauti ėmė 6-ajame dešimtmetyje³. Vėl atgyjant tautosakos rinkimui imtos organizuoti kasmetinės Lietuvių kalbos ir literatūros Tautosakos skyriaus darbuotojų ekspedicijos, į jas buvo kviečiami ir studentai, moksleiviai. Gerus pateikėjus imta kviesti į institutą ir jų repertuarą įrašinėti. Tautosakos rinkimą dar labiau išjudino tarp 7-ojo ir 9-ojo dešimtmečių įsisiūbavusi folklorinių ir etnografinių ansamblių veikla, gausios kraštotyros ekspedicijos. Buvo papildyti patarlių ir priežodžių bei kitų tautosakos žanrų fondai. Per visą sovietmetį ir po jo tautosakos rinkimas nenutrūko ir mokyklose (Grigas 2000, 36). Lietuvai atgavus nepriklausomybę, etnologinės ekspedicijos, gal nebe taip gausiai, bet vyksta toliau – dabar jau be ideologinių suvaržymų, – o patarlių ir priežodžių fondas po truputį pildomas jose surinktais posakiais. Apie lietuvių paremių gyvybingumą galima spręsti iš amžių sandūroje lauko tyrimuose surinktų duomenų skaičiaus: 1990–2009 m. sukaupuose LLTI Tautosakos archyvo rinkiniuose jų yra per 36 000. Pasikeitusi lauko tyrimų metodologija, kai iš pateikėjų užrašomi ne pavieniai tautosakos vienetai, o rišlūs ilgi pasakojimai, kur kas palankesnė gyvajai paremių vartosenai fiksuoti, mat drauge su paremijomis užrašoma ir kalbinio konteksto atkarpa, taip pat matyti pati paremijos pavartojimo situacija.

---

3 Sovietmečiu, 1941 m., Lietuvių tautosakos archyvo ir Lietuvių mokslo draugijos turtas atsidūrė naujai įkurtos Lietuvos TSR mokslų akademijos žinioje (Etnografijos institute, po karo – Istorijos institute). Šiuos fondus sujungus, visa tautosakinė medžiaga sudarė apie 0,5 milijono vienetų. Pokaryje, siekiant išvengti okupacinės valdžios kišimosi ir galima medžiagos sunaikinimo, Lietuvių tautosakos archyvas pervadintas Lietuvių tautosakos rankraštynu. 1952 m. jis perduotas Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, įsikūrusiam istoriniame Lietuvių mokslo draugijos pastate (Žarskienė, Nakienė 2010, 187).

Šie įvairiais laikotarpiais surinkti šnekamosios, gyvosios, taip pat ir tarminės, kalbos pavyzdžiai laikytini dideliu LLTI sukaupto lietuvių paremių fondo turtu.

Kita reikšminga LLTI paremių fondo dalis – iš **spausdintinių** šaltinių. Tai, visų pirma, patarlės ir priežodžiai, skelbti senuosiuose raštuose, – jų rašytiniuose šaltiniuose randame nuo XVI a. Vienas kitas tradicinis pasakymas pateko į Jono Bretkūno, Mikalojaus Daukšos postiles, Konstantino Sirvydo *Punktus sakymų*. Yra jų ir to meto Biblijos vertimuose į lietuvių kalbą. Mažonoje Lietuvoje XVII–XVIII a. atsiradus nuostatai leisti religinius raštus lietuvių kalba ir apskritai ėmus domėtis lietuvių kalba, patarlės ir priežodžiai į pirmąsias gramatikas bei žodynus pakliuvo kaip kalbos pavyzdžiai (minėtini Danieliaus Kleino *Lietuvių kalbos gramatika (Grammatica Lituonica, 1653)*, Krauzės *Vokiečių–lietuvių kalbų žodyno* rankraštis (XVII a.), Teofilio Šulco ir Kristupo Sapūno *Lietuvių kalbos gramatikos metmenys (Compendium Grammaticae Lithvanicae, 1673)*, Pilypo Ruigio *Lietuvių kalbos tyrinėjimas* (rankr. lot. k. 1706, sp. vok. k. 1745) bei *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (1747), Gotfrydo Ostermejerio *Naujoji lietuvių kalbos gramatika* (1791), Frydricho Pretorijaus *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (rankr., XVII a. antroji pusė). Daugiausia patarlių, priežodžių bei frazeologizmų XVII–XVIII a. sukaupė Jokūbo Brodovskio *Vokiečių–lietuvių ir lietuvių–vokiečių žodyne* (rankr.), kurio išlikusi tik dalis, ir patarlių bei mįslių rinkinyje (vadinamajame anoniminiame rinkinyje), kuriuo J. Brodovskis naudojęs rašydamas žodyną. Nors išliko tik dalies žodyno rankraštis, J. Brodovskio surinkti posakiai paplito per kitus leidinius (Kristijono Gotlybo Milkaus, Georgo Nesselmanno, Augusto Schleicherio), taip pat pakliuvo ir į Didžiosios Lietuvos raštiją – į A. Baranausko, L. Ivinskio rinkinius. Šiek tiek lietuvių patarlių ir priežodžių paskelbta ir kituose, ne kalbos mokslui skirtuose to meto raštuose: Johano Arnoldo von Brande *Kelionėje...* (rankr. 1674, sp. 1702), Teodoro Lepnerio *Prūsų lietuvių* (rankr. 1690, sp. 1744), Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybėse* (rankr. apie 1698, sp. 1 kn. 1999, 2, 3 kn. 2004, 4–6 kn. 2006). Iš XVII–XVIII a. leidinių į lietuvių paremių fondą pakliuvo per 1500 tekstų (Grigas 2000, 26).

XIX a. į Lietuvą atėjus romantizmo idėjoms, prasidėjus tautiniam sąjūdžiui, į tautosaką ėmus žvelgti kaip į dvasinės tautos kultūros apraišką, patarles, kaip ir kitų rūšių žodinę liaudies kūrybą, imta skelbti šviečiamojo pobūdžio leidiniuose, elementoriuose (S. Daukanto *Abėcėlėje lietuvių kalnėnų ir žemaičių kalbos* (1842), *Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845), *Dainėse žemaičių* (1846), *Parodyme, kaip apynius auginti* (1847); Kajetono Nezabitausko *Naujame moksle skaitymo* (1824); Johanno Gottliebo Weisso *Naujame pibelyje* (dvylika vertimo į lietuvių kalbą leidimų 1808–1896); Mikalojaus Akelaičio *Lamentoriuje, arba pradžioje mokslo* (1860); L. Ivinskio kalendoriuose (nuo 1850). Anuometinė tradicija elementoriuose patarles bei priežodžius, kaip ir kitus tautosakos kūrinius, teikti kaip skai-

tymo pratimus ir skaitinių medžiagą su tam tikromis pertraukomis sovietmečio pradžioje tęsėsi per visą XX a. ir atėjo iki mūsų dienų (Grigas 2000; Arbačiauskaitė, Korsakaitė 2000).

Kita svarbi rašytinių šaltinių dalis – įvairių laikotarpių paremių publikacijos, jų rinkiniai. 1840 m. Vilniuje buvo publikuotas pirmasis lietuvių patarlių rinkinys – Liudviko Adomo Jucevičiaus⁴ *Lietuvių liaudies priežodžiai (Przysłowia ludu litewskiego)*. Tai 44 tekstų rinkinys su vertimais į lenkų kalbą ir išsamiais etnografiniais komentarais.

Antras po L. A. Jucevičiaus atskirą patarlių ir priežodžių rinkinį paskelbė M. Valančius: jo *Patarlėse žemaičių* (1867) publikuota 1300 tekstų lotyniškais rašmenimis. A. Baranausko teigimu, rinkinyje paskelbtos ne paties vyskupo užrašytos patarlės, o surinktos iš kitų šaltinių. Slepiant M. Valančiaus pasipriešinimą spaudos draudimui, ant leidinio nenurodyta nei Valančiaus pavardė, nei paskelbimo metai (Grigas 2000, 28).

Per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį daugiausia paremių paskelbė Vincas Krėvė-Mickevičius. Jo redaguotuose leidiniuose *Tauta ir žodis* (1923–1931), *Mūsų tautosaka* (1930–1935) paskelbta ir jo paties, ir kitų tautosakos rinkėjų sudarytų rinkinių. Krėvės vardu buvo pradėtas leisti iki tol spausdintų ir rankraščiuose sukauptų paremių rinkinys *Patarlės ir priežodžiai* (t. 1–3, 1934–1937, t. 4 dalis paskelbta leidinyje *Darbai ir dienos*, t. 7, 1938).

Minėtinas jau sovietmečiu išėjęs rinkinys *Patarlės ir priežodžiai* (1958), kuriame paskelbta apie 5000 temiškai suskirstytų tekstų. „Įvardiname straipsnyje paliesta patarlių ir priežodžių genezės problema, nurodyti įvairūs atsiradimo šaltiniai, aptartos pagrindinės šio žanro tematinės grupės, jų idėjinis kryptingumas“ (Sauka 1958, 182; pagal Sauka 2016, 439). Lietuvių paremiografijai ypač svarbi publikacija – *Lietuvių tautosakos* t. 5 paskelbtos temiškai sugrupuotos patarlės bei priežodžiai, iš viso 5345 tekstai. Dėl svarbių teorinių įžvalgų iki šiol aktualus įvadinis leidinio straipsnis. LLTI saugomą lietuvių paremių fondą papildė ir išrašai iš žodynų – *Lietuvių kalbos žodyno*, *Palyginimų žodyno*, tarmių žodynų.

Periodinėje spaudoje lietuvių paremijos pradėtos skelbti XIX a. pabaigoje – Amerikos lietuvių laikraštyje *Vienybė lietuvininkų* (1894–1895), o itin daug dėmesio sulaukė po 1904 m.: daugiausia tautosakos publikacijų būta *Aušrinėje* ir jos literatūriniame priede *Vasaros darbai*, laikraštyje *Ateitis* ir jo priede *Mūsų tautinės tvėrybos žiedai*, kur skelbtos moksleivių ir studentų užrašytos patarlės bei priežodžiai. Išrašai iš šių leidinių, taip pat ir iš šiuolaikinių grožinių kūrinių, lietuvių rašytojų raštų, nors ne taip gausiai, bet taip pat papildė LLTI sukauptų paremių fondą.

4 Liudvikas Adomas Jucevičius (slapyvardis Ludwik z Pokiewia, 1813–1846) – Lietuvos tautosakininkas, etnografas, literatūrologas, rašęs lenkų kalba (<https://www.vle.lt/straipsnis/liudvikas-adomas-jucevicius/>).

LLTI lietuvių paremių fondo saugojimo ir sklaidos pavidalai

LLTI patarlių bei priežodžių fondas saugomas trimis pavidalais ir visi jie tyrėjams prieinami.

Kartoteka

Visų pirma, kaip ir kiti tautosakos žanrai, daug metų rinktos ir archyvuose kauptos lietuvių paremių susistemintos sugulė į Lietuvių patarlių ir priežodžių **kartoteką**. Prof. Kazys Grigas⁵ su kolegomis ją ėmėsi kurti 1970 metais. Kartoteka aktyviai pildyta maždaug 20 metų, vėliau į ją pakliuvo jau tik pavieniai negausūs tekstai. Manoma, kad Kartotekoje sukaupta apie 200 000 patarlių ir priežodžių variantų (užrašymų)⁶.

Archyvinių ir spausdintinių duomenų masyvas kartotekoje sutvarkytas pagal **tipologinę sistemą**. Paremių variantai, kiekvienas įrašytas į atskirą kortelę, sugrupuoti į **tipus**. Tipo variantus vienija paremių vaizdo branduolys, kurį „sudarą adekvatūs, vienodai įprasminti motyvai“ (Grigas 1987, 10). Telkiant tipus svarbus verbalinių konstrukcijų pastovumas, o ne vien reikšmės tapatumas (pvz., posakių *Saugodamasis dūmų įkrito į ugnį; Nuo lietaus bėgo, po palašu pataikė; Nuo vilko bėgo, ant meškos užbėgo; Žarijos besisaugodamas liepsnon įkrito* reikšmė panaši, tačiau jie priskiriami skirtingiems tipams). Vienam tipui priklausys variantai su vaizdo realijas įvardijančiais sinonimiškais žodžiais (*Arklys ir keturiomis kojomis suklumpa* ir *Kumelė ir keturiomis kojomis apsibrenda* LPP 1, 194; *Aprėdyk kelmą – ir keltas bus gražus; Aptaisyk ir baslį, ir tai bus gražus; Aprėdyk kuolą, ir tas bus gražus; Puikiai aprėdytas ir mietas atrodo strainus* LPP 3, 213), taip pat variantai, kurių vaizdas nusakomas tam pačiam reikšmių laukui priklausančiais žodžiais (*Lig laiko qšotis vandenį neša* ir *Puodas vandenį neša, kol qsa nutrūksta*); vieni variantai turi tik pagrindinę struktūrą, kiti – papildomų komponentų (*Lenk medį, kol jaunas* ir *Lenk medį, kol jaunas, mokyk vaiką, kol mažas*) (ten pat, 10–11). Tipo antrašte paprastai imamas populiariausias patarlės tekstas. Jis kartotekoje užrašomas ant atskiro skirtuko. Pastarosios paremių tipo antraštė kartotekoje – *Lenk medį, kol jaunas*. Paremių tipai kartotekoje sudėlioti pagal vadinamąjį formalųjį **atraminį žodį** – pirmą daiktavardį, veiksmažodį, būdvardį, ir t. t. Pirmasis kartotekos atraminis žodis yra „A“, po jo: *abazas, abazėlis, abėcė* ir t. t. Paskui kiekvieną

5 Kazys Grigas (1924–2002) – žymiausias lietuvių paremiologas, komparatyvistas, paremiografas, vienoje iš paskutinių publikacijų save įvardijęs kaip istorinei ir estetinei folkloristikos kryptims ištikimą patarlių vertintoją (Grigas 2001, 118). K. Grigo tyrimai gerai žinomi ir tarptautinėje paremiologų bendruomenėje (Mieder 2005). Išskirtinės vertės veikalai yra K. Grigo *Lietuvių patarlės. Lyginamasis tyrinėjimas* (1976) ir *Patarlių paralelės. Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis* (1987).

6 Paremių variantais laikomi ne tik kuo nors besiskiriantys, bet ir identiški tekstai, užrašyti iš skirtingų pateikėjų, skirtingose vietose ar skirtingu metu.

atraminių žodį abėcėlės tvarka rikiuojamos patarlių tipų antraštės: *Kas pasako a, tas turi pasakyti ir b; Nei a, nei bė* ir t. t.; *Rengiasi kaip abazan; Dėkui už abazėlį* ir t. t.

Prie kiekvieno **varianto** teksto teikiama papildomų duomenų: jo šaltinis, t. y. metrika (LTR, LMD, LKŽ ir pan.), iš pateikėjo užrašytas posakio paaiškinimas arba konteksto atkarpa, užrašymo vieta, laikas, duomenys apie pateikėją ir užrašytoją.

Didžiausias kartotekos, kaip lietuvių paremių išteklaus, privalumas – gausi medžiaga: vartotojui prieinami visi sukaupiti užrašymai ir išsamūs kiekvieno užrašymo duomenys. Su kartoteka dirbantis tyrėjas turi galimybę reikalui esant konkrečios paremijos tekstą pasitikrinti Lietuvių tautosakos rankraštyne, rinkiniuose susirasti papildomos medžiagos apie pateikėją ir jo repertuarą. Didelė dalis Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinių suskaitmeninti ir juose esančių paremių tekstai pasiekiami internetu⁷.

Pagrindinis naudojimosi baze trūkumas tas, kad per daugelį metų daugelio žmonių pildytoje kartotekoje dalis tipų suformuoti ne iki galo, kyla pavojus „pamesti“ analogiškus patarlės variantus su sinonimiškais atraminiais žodžiais. Šiuo metu rengiant kapitalinį leidinį *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* sistemiškai sutvarkyta maždaug pusė kartotekos paremių tipų.

Leidiny

XX a. pabaigoje kartotekos pagrindu pradėtas rengti daugiatomis leidiny *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (LPP, t. 1: A–D, 2000; t. 2: E–J, 2008; t. 3: K, 2019). Pirmieji trys tomai apima raides A–K, juose paskelbta 9649 patarlės ir priežodžiai (t. y. maždaug 40 proc. visos kartotekos medžiagos). Ir Kartotekos, ir šio leidinio sumanytojas, vienas iš rengėjų ir redaktorių – K. Grigas. LPP t. 1 pratarinėje pristatomos leidinio rengimo nuostatos, paremių sisteminimo ir pateikimo principai, skelbiamas išsamus lietuvių paremių rinkimo bei publikavimo istoriją pristatantis įvadas lietuvių, rusų ir vokiečių kalbomis.

Kaip kartotekoje, taip ir leidinyje patarlės pristatomos **tipais**, jų antraštės išdėstytos atsižvelgiant į pagrindinį (atraminį) žodį, tik kartotekoje jis išskiriamas formaliai, o leidinyje – tai svarbiausias semantinis žodis iš patarlės meninį vaizdą formuojančių žodžių: patarlę *Du kiškiu vydamas nė vieno nepagausi* kartotekoje rasime prie atraminio žodžio *kiškis*, LPP – prie atraminio žodžio *du*. Daugeliu atvejų formalusis ir semantinis atraminis žodis sutampa⁸.

Tipo variantai pateikti suskirstyti į **versijas** (to neraišme Kartotekoje). Versijos – tai įrankis, padedantis sutvarkyti, sugrupuoti turimus variantus. Jis ypač reikalingas, kai tipai gausūs. Versijos skiriamos atsižvelgiant į sintaksines formas,

7 <https://www.tautosakos-rankrastynas.lt/?lang=lt> (versija anglų k.: <https://archyvas.lti.lt/archyvodb/?lang=en>).

8 Pirmajame LPP tome balansuota tarp abėcėlinio ir semantinio paremių pateikimo principo, nuo antrojo tomo semantinio principo laikomasi nuosekliau.

nuo kurių priklauso posakių modalumas (teigimo, neigimo, klausimo formos), leksiką, tekstų sudėtį. Atsižvelgiama ir į tekstų apimtį (Grigas 2000, 9). Variantų tekstai pateikiami su metrikomis ir vietovių, kur buvo užrašyti, vardų santrumpomis (jos tokios pat kaip *Lietuvių kalbos žodyne*).

Po patarlės variantų teikiama paremijos **atitikmenų** kitomis kalbomis – to Kartotekoje taip pat nerasime. K. Grigas monografijoje *Lietuvių patarlės* (1976) ir lyginamojoje studijoje *Patarlių paralelės* (1987) puikiai atskleidė ir lietuvių patarlių bei priežodžių nacionalinį ypatingumą, ir jų vietą pareminiame Europos žemėlapyje. Lietuviai, kaip ir kitos tautos, turi daug tarptautiniams tipams priklausančių, t. y. didesniai ar mažesniai regionui bendrų, posakių. Kaip rašoma *Patarlių paralelių* pratarinėje, „sugretinti tekstai iliustruoja ilgaamžius skirtingomis kalbomis kalbančių tautų kultūrų ryšius. Iš jų ryškėja poetinio mąstymo bendrybės, įveikusios kalbų, valstybių sienų, religijų barjerus, išplitusios dideliuose geografiniuose plotuose ir tenkinusios daugelio tautų dvasinius poreikius. Tai tarptautinis palikimas, kurio dalininkė yra ir lietuvių tauta“ (Grigas 1987, 6).

Įprasta, kad atitikmenų kitomis kalbomis turi senos, gerai žinomos paremijos (pvz., *Ne viskas auksas, kas auksu žiba* LPP 1, 233; *Kas nedirba, tas nevalgo* LPP 1, 574 turi atitikmenų visomis LPP teikiamomis kalbomis). Tačiau ilgainiui, didėjant paieškos galimybėms, ryškėja ir kitas vietinio posakio ir jo atitikmenų santykio aspektas – atitikmenų keliomis kalbomis randama pavieniams, vartojimo tradicijos neturintiems lietuviškiems posakiams:

Didesni kalnai, didesnės ir pakalnės (2 var.) LPP 3, 64

Lat. *Kur augsti kalni, tur dziļas lejas* Kok, 306; lenk. *Czym góra wyższa, tym dolina głębsza* Ad-Krz 1, 721; vok. *Je höher der Berg, je tiefer das Thal; je grösser Mann, je grösser Fall* Wand 1, 314; angl. *The higher the mountain the greater descent* Oxf, 373; lot. *Quo altior mons, tanto profundior vallis* Arth, 34; rus. *Что больше под гору, то выше в гору* ДальС 1, 376;

Kalnas pagimdė pelę (1 var., pa.: Manė didelį dalyką, išėjo niekas – LTR 2202(30/5) LPP 3, 65

Lenk. *Góra mysz porodziła* Ad-Krz 1, 721; vok. *Der Berg hat eine Maus geboren* Wand 1, 316; angl. *The mountains have brought forth a mouse* Oxf, 547; lot. *Parturient montes, nascetur ridiculus mus* Arth, 1360; rus. *Гора родила мышь* ДальС 1, 375.

Labiausiai tikėtina, kad šie posakiai palyginti neseniai nusižiūrėti iš kurios nors kalbos ir per kurią nors kalbą atėję (Zaikauskienė 2019, 15).

Paremijos atitikmenimis laikomi ne sinonimiškos reikšmės, o panašaus meninio vaizdo ir analogiškos struktūros posakiai kita kalba⁹. LPP teikiama latvių, lenkų,

⁹ Randame tiksliai semantiškai ir sintaksiškai sutampančių paremijų, tautiškumo požymių turinčių tik leksikoje. Daugelį patarlių sieja bendri meninio vaizdo (naujos šluotos, dovanoto arklio ir pan.) motyvai. Tas pats meninis

vokiečių, anglų, lotynų bei rusų kalbų atitikmenų. Akivaizdžiai jaučiamas lyginamosios medžiagos poreikis lyginamiesiems paremiologiniams, taip pat etnologiniams ir etnolingvistiniams tyrimams¹⁰.

Toliau tipologiniame apraše – kartu su posakių tekstais užfiksuoti patarlės **reikšmės aiškinimai**, pastabos apie vartoseną ir kontekstinę atkarpos. Nemenka dalis LPP skelbiamų posakių yra archajiški, jau išėję ar besitraukia iš aktyviosios vartosenos, ir prie jų teikiami papildomi duomenys neretai yra vienintelis reikšmių raktas. Kadangi LPP nėra aiškinamasis patarlių bei priežodžių žodynas, didžioji dalis posakių teikiama be reikšmės aiškinimų¹¹ (apie paremių interpretavimo galimybes žr. skyrelyje *Elektroninis sąvadas*). Taip pat teikiamos leidinio sudarytojų pastabos apie seniausią užrašymą, apie galimas patarlės sąsajas su kitų žanrų tautosaka. Tolesniuose leidinio tomuose numatoma teikti daugiau pastabų apie lietuvių paremių šiuolaikinę vartoseną, mat pastebima disproporcija tarp mažo kai kurių posakių užrašymo skaičiaus ir realaus jų populiarumo.

Kalbant apie leidinio specifiką būtina paminėti patarlių bei priežodžių **vertimus į anglų, vokiečių ir rusų kalbas**. Lietuvių paremių vertimai padeda joms pakliūti į tarptautinę mokslinę apyvartą, teikia duomenų lyginamiesiems paremiologiniams tyrimams. Lietuvių paremių tekstai verčiami pažodžiui, stengiantis perteikti meninį posakio vaizdą kuriančias realijas ir per tai parodyti nacionalinę lietuvių paremių specifiką. Žodžių žaismu ar garsų sąskambiu pagrįsti tekstai žymimi žvaigždute. Tam tikrais atvejais prie vertimų teikiamas reikšmės paaiškinimas ar apibūdinama paremių vartojimui būdinga situacija. Šis veiklos baras, iš vertėjų reikalaujantis specifinio kalbos ir etnologijos išmanymo, reikšmingas ne tik dėl tarptautinės lietuvių paremių sklaidos, bet ir pasitarnauja formuojant tipologinius paremių aprašus, apibrėžiant leksikos reikšmes.

Lietuvių paremiografijos kontekste LPP neabejotinai yra išskirtinis dėl savo apimties, visuotinio ir preciziško mokslinio parengimo. Vienas didžiųjų LPP privalumų, palyginti su Kartoteka, – leidinyje pateikiama susisteminta, atrinkta medžiaga (atmesti falsifikatai, nekartojami nuorašai). Kitas LPP privalumas – papildomi duomenys:

---

vaizdas įvairiose kalbose gali būti reiškiamas kiek kitomis priemonėmis, siekiant didesnio įtaigumo jis gali būti kiek pakeičiamas, gali būti pasitelkiama specifinių kalbos priemonių (Grigas 1976, 28). Semantiškai sinonimiškas, t. y. tą pačią idėją reiškiančias, bet skirtingu meniniu vaizdu grįstas paremių galėtume laikyti tik semantinio lygmens atitikmenimis (Zaikauskienė 2019, 15–16; daugiau apie tarptautinių paremių tipų problemą žr.: Grigas 1996).

10 Lietuviška medžiaga įtraukiama ir į daugiakalbius paremių žodynus, pvz., *Europos patarlės 55 kalbomis* (Gyula Paczoly. *European proverbs in 55 languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*, 1997); *Patarlių žodynas: Lietuvių, lenkų, anglų, prancūzų, ispanų, vokiečių, rusų, italų, lotynų kalbomis* (Dobroslawa Świerczyńska, Andrzej Świerczyński, lietuviškosios dalies sudarytoja Rasa Kašėtienė, 2000).

11 Paremių sąvaduose neaiškinti paremių reikšmės arba aiškinti tik kai kurių paremių reikšmę – įprasta paremiografinė praktika (plg. Ad-Krz, Kok, Oxf, Wand, Даль).

patarlių atitikmenys kitomis kalbomis ir patarlių vertimai į tris užsienio kalbas. Deja, kol kas publikuota tik dalis tekstų (A–K), taigi išsamaus lietuvių paremių fondo vaizdo vien iš leidinio *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* tyrėjai ar tiesiog lietuvių patarlėmis bei priežodžiais besidomintys žmonės kol kas negali susidaryti.

Elektroninis sąvadas

1998 m. gavus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos paramą kaip tiksli kartotekos kopija buvo pradėtas kurti **elektroninis sąvadas** *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* (eLPP), viena pirmųjų tokio tipo duomenų bazių LLTI¹². Anuomet sąvadas įsivaizduotas kaip atsarginė lietuvių paremių saugykla ir ne iki galo įvertintos ir išnaudotos tokio įrankio teikiamos galimybės. Rengiant LPP paaiškėjo, kad – visų pirma – tai būtina priemonė, norint išleisti visuminį, sistemiškai nuoseklų sąvadą. Be to, tai sklaidos priemonė tiek vietiniu, tiek tarptautiniu mastu, taip pat akademinėms, edukacinėms ir taikomosioms reikmėms pritaikytas įrankis.

Dabartinė elektroninio sąvado versija pradėta kurti 2018 m. gavus Lietuvos mokslo tarybos paramą¹³. Naujoji duomenų bazės versija¹⁴ iš dalies apima kartotekos bei leidinio duomenis. Pačioje pradžioje į duomenų bazę iš eilės keltas visas kartotekos turinys, t. y. kiekvienas paremių variantas. Tačiau leidinio rengėjams kur kas aktualiau buvo turėti baigtinę patarlių tipų rodyklę. Taigi variantų rinkimas buvo nutrauktas ir baigtas formuoti patarlių tipų antraščių indeksas. Dabar eLPP yra apie 50 000 paremių tipų. Šiek tiek daugiau nei trečdalis tipų turi į duomenų bazę įrinktus variantus, tačiau jų aprašai dar nėra tinkamai sutvarkyti, taigi vartotojui jie kol kas neprieinami.

Antraštiniame eLPP puslapyje lankytojas mato penkiasdešimt sistemos atsitiktinai parinktų iliustracinių patarlių bei priežodžių. Atsidarius bet kurį iš šių langelių pakliūvama į tipologinio aprašo langą, šiek tiek primenantį kartotekos kortelę. Čia randame visą su paremių tipu siejamą informaciją. **Tipo antraštė**, jei paremija įtraukta į LPP, tokia pati kaip LPP, kitais atvejais – tokia kaip Kartotekoje. Jeigu matome užpildytą **LPP tipo numerio** laukelį, tai reiškia, kad paremija jau aprašyta leidinyje. Bazėje pateikiami **atraminiai žodžiai**: formalusis (kartotekos) ir semantinis (LPP) – šis rodiklis padeda surasti tekstus kartotekoje ir leidinyje. **Tipo nuoroda** reiškia, kad posakis prijungtas prie kito tipo.

12 Pirminė eLPP versija buvo prieinama per Lituaniistikos paveldo informacinę sistemą *Aruodai*, kur dabar įdėta aktyvioji nuoroda į atnaujintą duomenų bazės versiją (aruodai.lt/patarles/). Prie duomenų bazės galima jungtis ir per LLTI svetainės *Duomenyno* skiltį (<http://www.llti.lt/lt/duomenynas/>).

13 Projektas *Lietuvių patarlės ir priežodžiai: jų kaupimas, tyrimai ir sklaida* pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (2018–2021, sutarties Nr. S-LIP-18-43).

14 <http://archyvas.llti.lt/elpp/lt>

Tipologiniame apraše teikiamos posakio reikšmės **interpretacijos** lietuvių ir anglų kalbomis. Į šią skiltį pakliūva užfiksuoti patarlės reikšmės aiškinimai ir konteksto atkarpos (tada rasime ir užrašymo metriką). Kiekvienu paremijos pavartojimo atveju jos reikšmę ar bent reikšmės atspalvius lemia konkrečios kontekstinės aplinkybės. Kontekstiniuose tyrimuose keliama mintis, kad kontekstas lemia paremijos prasmės kitimą, ir kalbama apie paremių daugiareikšmiškumą. Vis dėlto mes laikomės K. Grigo nuostatos, kad viena iš esminių daugelio paremių savybių – semantinio turinio pastovumas (Grigas 2001, 108), kurį daugiausia lemia patarlių vartojimo tradicija. Taigi kai nėra užrašytų paremijos reikšmės paaiškinimų, šią skiltį pagal galimybes pildo duomenų bazės pildytojas, remdamasis savo žiniomis ir folklorine nuojauta. Čia pagalbos dažnai tenka kreiptis į vyresnės kartos paremiologus, etnologistus ar etnologus, senosios tradicijos žinovus ir perteikėjus.

Kaip LPP, taip ir duomenų bazėje teikiami lietuvių paremių **vertimai** į anglų, vokiečių, rusų kalbas: bazėje išverstos tos patarlės, kurios įtrauktos į LPP t. 1, 2, 3, taip pat teikiami į rengiamą LPP t. 4 numatytų įtraukti lietuvių paremių tekstų vertimai į anglų kalbą. **Pastabų** skiltyje teikiamos pastabos apie seniausią žinomą posakio variantą, vartosenos dažnumą, kilmę. Taip pat nurodomas tipui priskirtų **variantų skaičius**, iš kurio galima spręsti apie paremijos populiarumą, bei variantų šaltiniai. Laukelyje **Tipo sąsajos su kitais tipais** nurodomi posakiui sinonimiški tipai (kartais, formuojant naują tipą, palyginimu susieti tipai suliejami į vieną).

Kaip LPP, taip ir eLPP teikiama tipo **atitikmenų** kitomis kalbomis. Pažymėtina, kad vartotojas eLPP jų ras daugiau negu leidinyje: į bazę įtraukiami ir analogiški iš skirtingų šaltinių užrašyti tekstai, taip pat papildomi atitikmenys paremioms, jau paskelbtoms LPP t. 1–3.

Informacinėje eLPP dalyje trumpai pristatomos patarlės bei priežodžio sąvokos, teikiama istoriografinė apžvalga, pristatoma Kartoteka, LPP ir elektroninės duomenų bazės kūrimo istorija. Naujoji duomenų bazės versija papildyta lietuvių paremiologinių tyrimų bibliografijos skiltimi ir turi **versiją anglų kalba** (<https://archyvas.llti.lt/eLPP/en>). Antraštiniame puslapyje prie iliustracinių lietuviškų pavyzdžių teikiami turimi vertimai į anglų kalbą.

Elektroniniame sąvade galimi keli **paieškos** būdai: pagal atraminį žodį, renkantis jį iš sąrašo; pagal paieškos laukelyje įvestą žodį ar frazę. Produktyviausias būdas – į paieškos laukelį įvesti vieno arba kelių žodžių fragmentus. Taip pat galimas užklauskos parametrų derinimas, pavyzdžiui, ieškoti posakių pagal žodžių fragmentus ir atitikmenis kitomis kalbomis.

Elektroninis lietuvių patarlių ir priežodžių sąvadas yra nesudėtingos struktūros ir patogus naudotis¹⁵. Jame vartotojas randa tiek Kartotekos, tiek LPP duomenis,

---

15 Naudojantis elektroniniu Lietuvių patarlių bei priežodžių sąvadu ir cituojant pavyzdžius, nurodoma santrumpa eLPP. Rekomenduojame nurodyti datą, nes duomenų bazės turinys nuolat kinta.

ties papildomos informacijos – paremių reikšmių interpretacijų lietuvių ir anglų kalbomis. Profesinė sąvado specifiška – elektroninis sąvadas nuo pat pradžių buvo orientuotas į specialistus, pirmiausia kurtas kaip paremiografinis įrankis, palengvinantis patarlių ir priežodžių leidinio rengimą. Specialistams tai bus privalumas, o kitiems lankytojams, besidomintiems lietuvių patarlėmis ir priežodžiais, – galbūt trūkumas. Sąvado pildytojai ieško būdų, kaip plačiau panaudoti šią duomenų bazę. Pagrindiniu eLPP trūkumu laikytina nepilna variantų duomenų bazė ir neprieinama jau turimų variantų aprašai.

* * *

LLTI sukauptas didžiulis lietuvių paremių fondas, iš esmės atspindintis tradicinę lietuvių patarlių bei priežodžių klodą, taip pat suteikiantis duomenų apie jų šiuolaikinę raišką bei vartosenos pokyčius, vartotojui prieinamas trimis pavidalais – kartotekos, visuminio leidinio ir elektroninio sąvado. Kiekviena iš šių „saugyklų“ turi savų privalumų ir trūkumų. Apibendrinant galima pasakyti, kad lietuvių paremių masyvą geriausiai reprezentuoja sistemiškai sutvarkytas, kruopščiai pagal tekstologinius tokio tipo leidinių reikalavimus suredaguotas visuminis leidinys *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, kurio kol kas išleista trys tomai. Vartotojui, kurio nedomina konkretūs kurios nors paremijos variantai, geriausia ir patogiausia naudotis elektroniniu sąvadu eLPP. Sąvadas vis dar kuriamas ir gerinamas, taigi nevēlu jį keisti ir pildyti: pastabų ir pasiūlymų laukiama adresu patarles@liti.lt.

LITERATŪRA

- ARBAČIAUSKAITĖ AURELIJA, KORSAKAITĖ INGRIDA, 2000, *Lietuviški elementoriai*, Kaunas: Šviesa.
- GRIGAS KAZYS, 1958, Lietuvių liaudies patarlės ir priežodžiai, *Patarlės ir priežodžiai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 7–26.
- GRIGAS KAZYS, 1968, Smulkioji tautosaka. Patarlės ir priežodžiai, *Lietuvių tautosaka* 5, 9–25, Vilnius: Mintis.
- GRIGAS KAZYS, 1987, *Patarlių paralelės: Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*, Vilnius: Vaga.
- GRIGAS KAZYS, 1996, Problems of the Type in the Comparative Study of Proverbs, *Journal of the Baltic Institute of Folklore* 1, 106–127, prieiga internete: <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/bif/bif1/grigas.html>
- GRIGAS KAZYS, 2000, Nuo pirmųjų įrašų iki sisteminio leidinio, *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* 1: A–D, par. K. Grigas, L. Kudirkienė, R. Kašėtienė ir kt., 25–42, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- GRIGAS KAZYS, 2001, Kai kurios patarlių prasmų mįslės, *Tautosakos darbai* 15(22), 103–120.

- MIEDER WOLFGANG, 2005, American proverbs as an international, national and global phenomenon, *Tautosakos darbai* 33, 57–72.
- SAUKA LEONARDAS, 1958, Mažoji forma tautosakoje, *Pergalė* 11, 180–182.
- SAUKA LEONARDAS, 2016, *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- ZAIKAUSKIENĖ DALIA, 2019, Savos žydinčios tvoros ir žalesnė žolė anapus jų: paremių skolinimosi priežastys ir jų prigijimo prielaidos, *Tautosakos darbai* 58, 13–38.

ŠALTINIAI

- Ad–Krz – *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, t. 1–3, w oparciu o dzieło S. Adalberga opracował Zespół Redakcyjny pod kierunkiem J. Krzyżanowskiego, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1972.
- Arth – Augusto Arthaber, *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali in sette lingue*, Milano: Ulrico Hoepli, 1952.
- Kok – *Latviešu sakāmvārdi un parunas: izlase*, sastādījusi E. Kokare, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20*, 1941–2002, elektroninis variantas, red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008 ir 2018), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, prieiga internete: www.lkz.lt
- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai 1: A–D, 2: E–J, 3: K*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 2008, 2019.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- Oxf – *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, revised by F. P. Wilson with an Introduction by Joanna Wilson, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, 1970.
- Wand – *Deutsches Sprichwörter-Lexicon: ein Hausschatz für das deutsche Volk*, Bd. 1–5, herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867–1880.
- Даль – Владимир Даль, *Пословицы русского народа: сборник*, Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957.
- ДальС – Владимир Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1955.

SANTRUMPOS

- LLTI – Lietuvių kalbos ir literatūros ins- rankr. – rankraštis
titutas sp. – spausdinta

Compilation and Dissemination of Lithuanian Paremias: Contemporary Resources

Summary

The Collection of Lithuanian Proverbs and Proverbial Phrases built by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore in Vilnius presents a thorough view of the corpus of traditional paremias. A larger part of the Collection consists of archival data, another one – of paremias collected from written sources.

Archival data – that is paremias mostly from the Lithuanian Folklore Archive (LTR), Lithuanian Scientific Society's Archive (LMD). These texts are mainly samples of the spoken language and dialects. The oldest archive collections are from the 19th century. Another large part of Lithuanian paremias compilation consists of texts collected from written sources. It is worth to mention, that we have around 1500 proverbs from the period of the 16th to the 18th centuries.

The collection is accessible through three resources: they are the Card Index, the publication "Lithuanian Proverbs and Proverbial Phrases" (LPP), and The Electronic Compilation of Proverbs and Proverbial Phrases (eLPP).

The Card Index was the first organized and systematized resource of Lithuanian paremias and served as the base for LPP and eLPP. The Card Index was created in 1970–1990 following the initiative of professor Kazys Grigas, who was also the author of the system of it. There are around 50 000 proverb types and more than 200 000 variant texts in the Card Index.

At the end of the 20th century, LPP was started to be compiled. There have been three volumes published until now (Vol. 1 – 2000, Vol. 2 – 2008, Vol. 3 – 2019). LPP presents carefully sorted data without duplicates, copies, and fakes, and it has some additional data: Lithuanian paremias equivalents (in Latvian, Polish, German, English, Latin, and Russian) and type titles' translations into English, German, and Russian.

In 1998, eLPP was started and in 2018, after receiving funding from the Lithuanian Research Council (LMTLT), the database was updated. Now, the database also has an English version. eLPP includes the Card Index' data and LPP data as well, with an exception of paremias variants. Due to the recently observed rising need to find an explanation of a saying, the category "Interpretation" has been introduced. The newly programmed search engine now contains functions of a simple search, advanced search, and selection lists. The database address is <http://archyvas.llti.lt/elpp/lt>, an email for comments and questions is parables@llti.lt.

KEYWORDS: proverb, proverbial phrase, paremia, resources of Lithuanian paremias, type, variant, equivalent.
